

Historie voortgezet onderwijs met Huishoudschool St. Zita

deel II

Wim Daanen en John Riggers m.m.v. Dinie Wijgerse

Ter introductie

Als de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog voorbij zijn, breken in ons land de jaren van 'wederopbouw' aan. Nederland tracht zijn diepe wonden te helen en gaat vol energie, creativiteit, soberheid en daadkracht een 'moderne' en vrije toekomst tegemoet. Op vrijwel alle maatschappelijke terreinen vindt er een fundamentele verandering en vernieuwing plaats. Politiek eensgezind wordt er door het 'nationaal' kabinet Schermerhorn-Drees direct na de oorlog aan het herstel van de economie gewerkt.

In de nacht van zaterdag 31 januari op zondag 1 februari 1953 krijgt Nederland echter opnieuw met een verschrikkelijke ramp te maken: de Watersnoodramp in Zeeland en West-Brabant waarbij 1836 mensen om het leven komen. Het was duidelijk: een 'Deltaplan' moest en zou er komen om te verhinderen dat zoiets ooit nog eens zou kunnen gebeuren.

Tijdens de kabinetten van Willem Drees treden tal van sociale wetten in werking waaronder de Algemene Ouderdomswet (AOW, 8-6-1956). Op financieel gebied krijgt Nederland steun: meer dan een miljard dollar aan Amerikaanse Marshallhulp voor z'n herstelprogramma. Anderzijds is sprake van een Koude Oorlog; Ruslands bezetting van de Oostbloklanden krijgt in de vijftiger jaren een dramatisch dieptepunt als Sovjettanks in 1956 met bruto geweld de Hongaarse opstand neerslaan. Een jaar later, in 1957 wordt als reactie een begin gemaakt met de Europese éénwording en de EEG opgericht, de gemeenschappelijke markt van België, Duitsland, Frankrijk, Italië, Luxemburg en Nederland ¹.

De (bakelieten) radio was in de twintiger jaren van de vorige eeuw gaandeweg gemeengoed geworden. Maar op mediagebied wordt een reusachtige sprong voorwaarts gemaakt als in oktober 1951 de eerste (zwart-wit) televisie-uitzending plaats vindt. Een paar jaar later, in 1958 laten de Amerikanen in hun paviljoen op de wereldtentoonstelling in Brussel voor het eerst kleurentelevisie zien.

Het aantal personenauto's - in eerste instantie veel grote Amerikaanse modellen - groeit hard. De Verenigde Staten is eveneens ons voorbeeld ook als het gaat om ijskasten, wasmachines en andere huishoudelijke apparatuur voor een 'moderne' ergonomisch-verantwoorde keuken. De winkel op de hoek gaat langzamerhand verdwijnen en maakt plaats voor (eerst) kleine supermarkten; het begin van de consumptiemaatschappij is aangebroken. Popmuziek veroverd de wereld.

Vanaf het begin van de twintigste eeuw was met name in Duitsland en Frankrijk, maar vooral ook in Nederland een nieuwe architectuur en stedenbouw ontstaan waarin licht en lucht de belangrijkste elementen waren. Gebouwen kwamen los in de ruimte te staan in plaats van dat ze de ruimte omsloten; het traditionele plein had afgedaan. Het leidt tot moderne gebouwen van staal, glas en beton en grote woonwijken aan de randen van de stad met veel hoogbouw waarbij de nadruk sterk op de

¹ Al direct na de oorlog was op 4 april 1949 de NAVO opgericht om de Russische expansiedrift een halt toe te roepen.

verkeersafwikkeling ligt. Op 9 oktober 1953 wordt in Rotterdam het eerste winkelcentrum in Europa geopend als een open passage voor alleen voetgangers: de Lijnbaan. De naoorlogse stad krijgt een ordelijke structuur van stadsdelen (met stadsdeelcentra), die bestaat uit wijken (met wijkcentra) die op hun beurt bestaan uit buurten (met buurtcentra). Een van de grootste zorgen van de regering wordt decennialang het bestrijden van de woningnood, maar nog lang zullen jonge mensen bij hun ouders moeten blijven inwonen.

Als in 1942 de Noordoostpolder wordt drooggelegd en in 1947 na een strenge selectie van de aangemelde boeren de eerste gronden worden uitgegeven, ontstaat er daarna eveneens een duidelijke ruimtelijke structuur, bestaande uit een hoofdkern (Emmeloord) met daaromheen op fietsafstand een krans van een tiental dorpen met 'moderne' huizen en boerderijen. Maar veel van de stedenbouwkundige opvattingen uit die tijd zullen later op hevige kritiek kunnen rekenen.

Misschien was het meest opvallende kenmerk van de naoorlogse periode wel de geboortegolf van vooral 1946 en 1947, voortgekomen uit blijdschap, vrijheid en hoop op betere tijden. In de tijd waarin we nu leven (2020) levert dat veel bejaarden op die niet alleen AOW nodig hebben, maar ook veel (medische) zorg. In de periode na de oorlog betekende het echter vooral dat er in korte tijd heel veel scholen (met noodlokalen) gebouwd moesten worden voor al die kinderen, keurig geordend naar 'openbaar', 'protestant-christelijk' of 'rooms-katholiek' per stadswijk.

Het was een nieuwe hoopvolle tijd met veel jonge kinderen die het beter moesten krijgen dan hun ouders en dat vroeg om veel, gedifferentieerd en bovenal goed onderwijs.

Het Land van Maas en Waal: de ruilverkaveling

Nederland als geheel was in die naoorlogse jaren zijn droevige verleden aan het verwerken en richtte zich energiek op de toekomst. De hongerwinter van 1944-45 had bovendien duidelijk gemaakt hoe belangrijk de voedselvoorziening was en dat daarom de landbouw sterk gemoderniseerd en gestimuleerd moest worden.

Het agrarische Land van Maas en Waal echter had ook nog eens een lange strijd tegen het water achter de rug. Eeuwenlang was het geteisterd door een veelheid aan dijkdoorbraken met bijbehorende watersnoden en jaarlijks terugkerende wateroverlast in de komgronden. De Beersche Overlaat, windmolens en vanaf 1845 stoomgemalen en kleine onderling ruziënde dorpspolderbesturen hadden daar betrekkelijk weinig aan kunnen veranderen. Het resultaat was dat het gebied voor de oorlog te boek stond als één van de armste streken in ons land.

Toch was in de tweede helft van de 19e eeuw de waterhuishouding buitendijks al drastisch verbeterd. Allereerst was men in 1861 met stoombaggermolens begonnen met het graven van de Nieuwe Merwede langs de Biesbosch waardoor water en ijs van de Waal makkelijker naar zee konden stromen. In 1856 waren daarvoor bij Heerwaarden Maas en Waal al van elkaar gescheiden door een afsluitdijk met sluis. Dat was belangrijk geweest omdat daarvoor het water in de Waal vaak hoger stond dan in de Maas en het Maaswater daardoor niet kon afstromen. In 1885 begon men met het graven van de Bergsche Maas met als slot dat in 1904 de Maas bij Andel met een sluis werd afgedamd. Vanaf die tijd kon het Maaswater rechtstreeks langs Heusden naar het Hollands Diep worden afgevoerd. Toch zouden deze maatregelen allemaal nog niet genoeg zijn om Maas en Waal droog te houden.

Op oudjaarsavond 1925/1926 brak de Maasdijk tussen Neder- en Overasselt en stroomde Maas en Waal wederom vol; duizenden mensen zochten een goed heenkomen, talloze schamele boerderijtjes werden volledig door het water vernield. Landelijk werd geld ingezameld, koningin Wilhelmina kwam kijken, er zouden nadien noodwoningen worden gebouwd, het was een ramp die heel Nederland bezighield.

Tussen 1918 en 1928 was de Maas tussen Maasbracht en Grave al gekanaliseerd, onder andere omwille van de afvoer van Limburgse steenkool naar het westen van het land. Daarom was ook in 1927 het Maas-Waal kanaal als kortste verbinding tussen Maas en Waal tot stand gebracht (werkgelegenheidsproject). De landelijke economie had in die zware tijd immers een bijzonder hoge prioriteit en dus belang bij veel goede vaarwegen. De waterafvoer kwam op de tweede plaats. Maar na de watersnoodramp van 1926 kon men in Den Haag niet meer om Maas en Waal heen en werd bij wet van 1929 besloten de Maas tussen Grave en 's-Hertogenbosch geschikt te maken voor de snelle afvoer van hoge waterstanden. Dr. Ir. Wim Lely, zoon van de beroemde ingenieur en minister Cornelis Lely ('van de Afsluitdijk'), maakte een plan voor de Maaskanalisation dat eveneens als werkgelegenheidsproject van 1931 tot 1936 zou worden uitgevoerd en waarbij diverse Maasbochten werden afgesneden.

Met de afronding van de Maaskanalisation in 1936 was de waterhuishouding buitendijks wat Maas en Waal betreft op orde. Aan Brabantse kant werd de Beersche Overlaat in 1942 gesloten.

Het land van Maas en Waal kon een nieuwe weg inslaan naar meer welvaart, mede door opheffing van het isolement hetgeen al sedert de twintiger jaren door o.a. burgemeester en dijkgraaf Johan de Leeuw was bepleit. Daarvoor waren inmiddels ook nieuwe wettelijke regelingen voor handen: in 1924 - later uitgebreid in 1938 - was een Ruilverkavelingswet aangenomen. Eveneens in 1938 was een Pachtwet in werking getreden die o.a. inhield dat in principe een pachtovereenkomst voor onbepaalde tijd gold. De éénjarige overeenkomsten uit de feodale tijd waardoor geen boer in zijn gepachte land wilde investeren, waren daarmee voorgoed van de baan.

Nieuwe boerderij van Van Rossum, 18-7-1958
Bron: Gelderse Komgrondencie.

Er werd een 'Studiecommissie tot cultuurverbetering van Maas en Waal' in het leven geroepen met een tiental bestuurlijke en inhoudelijke deskundigen en in 1941 kwam die commissie tot een samenhangend ruilverkavelingsplan voor het gebied van 8500 ha. Het plan betrof o.a. cultuurverbetering, ontwatering, aanleg van nieuwe wegen, krotopruiming, de aanleg van elektriciteit en waterleiding en uiteindelijk ook de oprichting van 96 nieuwe boerderijen ('kolonisatie') waarvan vele langs 'boerderijstraten' midden in de komgronden. Het was duidelijk: de landbouw moest gemoderniseerd worden en de voedselproductie worden opgevoerd. In de jaren vijftig en zestig na de

oorlog werden de plannen van en met de diverse commissies gerealiseerd, mede met het geld van de Amerikaanse Marshallhulp.

Maar het ging de plannenmakers niet alleen om de materiële, technische zaken, maar ook om de mensen in de streek. Alle maatregelen in samenhang met elkaar vielen onder het leidende begrip 'streekontwikkeling' of 'streekverbetering' en

Werkgedeelte in een voorbeeldkeuken in Maas en Waal, 19-6-1958
Gelderse Komgrondencie. /Gelders Archief

daarbij hoorde niet alleen scholing en beter land- en tuinbouwonderwijs, maar ook huishoudelijke voorlichting: wassen, strijken, hygiëne in de keuken, een moderne inrichting van de kamer en slaapkamers, gebruik van koelkast en wasmachine, moderne bereiding van gevarieerd voedsel. Voor een goed begrip: direct na de oorlog was er in Maasbommel nog geen elektriciteit en nog geen waterleiding. In de keuken stond dus een pomp die met de hand bediend werd, was er geen elektrisch licht maar waren er walmende olielampen, kaarsen en vetpotten. Er waren dus ook geen elektrische apparaten in de keuken of elders in huis; maar in de nieuwe boerderijen en ook in de oude dorpswoningen zou dat allemaal anders worden. Huishoudelijke voorlichting over tal van zaken was daarom - met respect voor de betrokken vrouwen - niet alleen gewenst, maar ook een belangrijke voorwaarde om verbetering te kunnen brengen in de alledaagse levensomstandigheden van Maas en Waal, een Maas en Waal in een nieuw modern Nederland.

Naoorlogs voortgezet onderwijs, een vluchtig overzicht

Door de geboortegolf ontstond de noodzaak het aantal en soort scholen fors uit te breiden en niet alleen voor algemeen vormend onderwijs maar ook voor meer praktisch gericht onderwijs. Onderwijs voor zowel jongens als meisjes. Vele jaren later, zouden na de invoering van de Mammoetwet in 1968 veel van de opgerichte schoolopleidingen worden geherstructureerd en vaak onder andere namen worden samengevoegd tot scholengemeenschappen. Die periode zullen we hier laten rusten.

In **Oss** was al sedert 1923 een HBS in wat later het Titus Brandsma Lyceum zou gaan heten, maar er werd in 1947 een gymnasium aan toegevoegd. Vijf jaar later, in 1952, mogen er ook meisjes naar dat gymnasium toe maar pas in 1963 mogen ze naar de HBS.

De 'Zusters van Liefde uit Tilburg' stichtten in 1947 in Oss een MMS (Middelbare Meisjesschool). Later eind zestiger jaren, wordt die opgenomen in een scholengemeenschap onder de naam Maaslandcollege.

In **Druuten** wordt in 1959 de rooms-katholieke HBS opgericht door de paters Franciscanen. Gaande de jaren zou de school onder de naam 'Pax Christi College' met vrijwel alle schoolsoorten voor zowel jongens als meisjes worden uitgebreid.

Tiel bezat sedert 1870 een HBS die in 1920 een Rijks HBS wordt. In 1950 wordt deze HBS uitgebreid met een MMS.

In het eerste deel van dit artikel was reeds vermeld dat in de Lager-onderwijswet van 1920 de mogelijkheid was opgenomen van een drie- of vierjarige ULO-school (veelal ten onrechte MULO genoemd) als afzonderlijk schooltype na en gescheiden van de lagere school. Wettelijk gezien was het een vorm van lager onderwijs terwijl het verwarrend genoeg in feite voortgezet onderwijs betrof. Praktisch was de ULO ook vaak verbonden met een lagere school door onderwijzers/leraren die op beide scholen les gaven. Tot de invoering van de Mammoetwet van 1968, was de ULO een gewilde onderwijsvorm. In het bijzonder werd de ULO populair op het platteland waar het vaak beschouwd werd als de hoogst bereikbare onderwijsvorm terwijl andere vormen van voortgezet onderwijs, zoals MMS of HBS al snel als niet haalbaar werden gezien. Misschien ook omdat die vaak verder van de woonplaats af lagen. Laten we daarbij niet vergeten dat de wegen in Maas en Waal voor de oorlog ronduit slecht waren en ook geen straatverlichting kenden. De 'dichtstbijzijnde school' of 'geen school' was dan al gauw de 'beste' school.

In **Oss** was in 1924 de R.K. MAVO 'Maria Immaculata' opgericht voor meisjes en in 1945 volgde de R.K. ULO St.Jan voor jongens. Rooms-katholieke congregaties hadden, zeker in Brabant, een belangrijke traditie in het verzorgen van onderwijs. In **Druten** werd in 1946 de rooms-katholieke ULO

'H. Joannes Bosco' gevestigd. **Tiel** kreeg voor - zover duidelijk - in 1947 een gemeentelijke ULO, in 1950 een Christelijke- en in 1960 een R.K. ULO.

In 1960 wordt er ook in **Beneden-Leeuwen** een ULO gesticht die begint onder de naam 'Sint Willibrordus ULO', maar al snel tot 'Leeuwenhorst MAVO' omgedoopt wordt. De reden voor de oprichting was duidelijk: uit onderzoek was gebleken dat westelijk Maas en Waal nog een zeer grote achterstand had in het volgen van voortgezet onderwijs. Dat gold voor de Waalkant, maar meer nog voor de inwoners van de gemeente Appelttern

aan de Maaskant. Toch zag destijds niet iedereen het nut van een ULO in westelijk Maas en Waal in; zo was er een raadslid dat zei: "*het platteland zorgt voor het vlees, de eieren en de piepers, de stad moet maar voor de geleerdheid zorgen*"². Na het nodige gesteggel³, kwam de ULO in de Akkerstraat in Beneden-Leeuwen als centrale gelegen plaats tussen Wamel, Boven-Leeuwen en Maasbommel zodat leerlingen uit deze dorpen niet naar de ULO in Druten hoefden te gaan. Jaren later zou de ULO opgenomen worden als 'Pax Junior', een dependance van het Pax Christi College in Druten.

Na de introductie van de Leerplichtwet van 1900 moesten kinderen van 6 tot 12 verplicht onderwijs volgen. In 1928 was die leerplicht al verruimd naar 7 jaar en tijdens de oorlog vindt de Duitse bezetter bij monde van Seyss-Inquart het nodig nog een achtste leerjaar toe te voegen, iets wat overigens de Nederlandse politiek voor de oorlog ook al had gewild maar door ambtelijk en bestuurlijk dralen nog niet was ingevoerd. De Duitse bezetter stelde zich een aparte school voor, het VGLO, Voortgezet Gewoon Lager Onderwijs, waarin het fascistische gedachtengoed makkelijk jonge kinderen kon worden bijgebracht. Op 26 augustus 1942 trad de wijziging van de leerplichtwet in werking. Naast uitbreiding van de bestaande lagere scholen voor het VGLO, werden enkele honderden aparte VGLO-scholen geopend voor het 7de en 8ste leerjaar. Als de Duitsers verslagen en vertrokken zijn blijft men wel

² Bij het 25-jarig bestaan van de ULO in 1985 herinnerde één van de initiatiefnemers van destijds, Willy Hol, zich deze uitspraak.
³ De eerste jaren tot 1968 in barakken nabij het oude gemeentehuis aan de Zandstraat.

gehecht aan de VGLO-onderwijsvorm, maar niet aan het idee dat de Duitsers die hadden ingevoerd. In 1947 schort daarom minister J. J. Gielen ⁴ de invoering van de nieuwe verlengde leerplicht op tot 1 januari 1950. Behalve uitbreiding van de bestaande lagere scholen voor het tweejarig VGLO komen er ook na de oorlog nog enkele aparte VGLO-scholen bij. Naast de traditionele vakken taal en rekenen, werd veel aandacht besteed aan praktische vaardigheden: voor jongens landbouwvaardigheden en voor meisjes koken, naaien en wassen en strijken. In 1968 zou de vrij populaire onderwijsvorm bij de Mammoetwet opgaan in het Lager Beroepsonderwijs ⁵.

In **Boven-Leeuwen** werd er een rooms-katholieke VGLO voor meisjes opgericht onder leiding van 'zuster Oda'. Nadien voegde die school zich bij de in 1960 gestichte rooms-katholieke VGLO in **Beneden-Leeuwen** onder leiding van 'zuster Constantia'.

Eind 1921 hadden enkele 'Barmhartige Zusters van St. Franciscus uit Valkenburg' zich in **Dreumel** gevestigd en zouden zeventig jaar lang van groot maatschappelijk belang voor het dorp zijn ⁶. Ze leverden leerkrachten voor de daar aanwezige St. Jozef-meisjesschool, startten een kleuterschool en een naaischool in het gebouw van de meisjesschool en in stichtten in 1953 onderwijs voor de 7de en 8ste klas, feitelijk als VGLO-school.

Een jaar daarvoor, in 1952, hadden in **Oijen** de 'Zusters van Liefde uit Schijndel' een VGLO-school gesticht. In **Megen** bestond sedert 1950 de 'Maria lagere meisjesschool'. In 1960 wordt die samengevoegd met de lagere jongensschool en uitgebreid tot VGLO-school. Was de school in Oijen

VGLO in Megen, 1953, met enkele Maasbommelse meisjes.
 Staand v.l.n.r.: Johanna van de Kamp, Tonnie van Gelder, Marietje van Toor;
 7^e van links Gonnie Boerakker, 9^e Thea Engelbart en uiterst rechts zuster Fideles
 Bron: Gonnie van den Hurk-Boerakker

⁴ Minister, Prof. Dr. J.J. Gielen werd in 1898 geboren in Rucphen en overleed in 1981 in Beneden-Leeuwen.

⁵ Pieter Slaman, 'Verlenging leerplicht, dankzij de Duitse bezetter', Binnenlands Bestuur, 27-1-2020

⁶ Zie: wilma.van.oss.krijn.com, 'Zeventig jaar zusters in Dreumel: een impressie'.

goed bereikbaar voor de kinderen uit Alphen, de VGLO-school in het nabije Megen was voor Appeltern en Maasbommel van groot belang.

Zoals reeds verteld was in 1928 In **Oss** een lagere landbouwschool opgericht, die echter in 1957 overgeplaatst werd naar **Heesch**. Korte tijd (1955-1960) heeft er nog een lagere landbouwschool in **Megen** gestaan, maar die bleek niet levensvatbaar. De lagere landbouwschool in **Boven-Leeuwen**

Lagere Landbouwschool, Boven-Leeuwen, 1952
Bron: Wim Daanen

uit 1930 kreeg daarentegen zoveel aanmeldingen dat in 1952 een grotere school geopend moest worden hoewel er inmiddels ook lagere landbouwscholen opgericht waren in **Neerbosch** (1942) en **Wijchen** (1943).

Door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen werd In 1949 een nieuwe ambachtsschool in **Tiel** opgericht omdat de oude (1899) in de oorlog vernietigd was. **Druuten** kreeg tijdens de oorlog in 1943 een ambachtsschool. In 1957 werd het een R.K. Technische School die in 1994 als I.t.s. onderdeel werd van het Pax Christi College. In **Oss**, waar in 1909 een avondambachtsschool was begonnen, kwam in 1946 de dagambachtsschool St. Willibrordus met een tweejarige cursus die in 1950 de R.K. Technische Dagschool St. Willibrordus werd. Een tiental jaren later (1960) zou de opleiding uitgebreid worden tot een driejarige cursus.

Het Hoofdbestuur van de N.C.B. te Tilburg
roept sollicitanten op voor de vervulling van navolgende vakature
HUISHOUDSCHOOL DRUTEN
LERAAR-LERARES
LICH. OEFENING
18 lestijden per week.
Vereiste bevoegdheden: akte M.O.P., akte S of J.
Combinatie met andere scholen mogelijk.
Sollicitaties binnen acht dagen aan Directie Onderwijs N.C.B., Spoorlaan 350, TILBURG.

De Tijd De Maasbode, 11-07-1967

In **Oss** konden de meisjes al sinds 1946 huishoudonderwijs volgen in de vorm van volledig tweejarig dagonderwijs aan de Landbouw Huishoudschool 'Mater Christi'. Datzelfde jaar werd door de 'Zusters van Liefde uit Tilburg', die zich al in 1839 in Oss hadden gevestigd, de 'mgr. Zwijsen Huishoudschool' opgericht.

Mgr. Mutsaerts zegende op maandag 12 oktober 1953 In **Druuten** de R.K. Landbouwhuishoudschool 'Martha Maria' in, later omgedoopt tot de R.K. School voor Huishoud- en Nijverheidsonderwijs. Het zou uiteindelijk een belangrijke school voor meisjes uit Maasbommel worden.

Voor de volledigheid : Vanaf begin 19e eeuw ontstonden in Nederland particuliere 'bewaarscholen' voor kleuters van 4-6 jaar. Vanaf 1957 werden dat door de overheid gesubsidiëerde 'kleuterscholen' of 'fröbelscholen' en vanaf 1985 (wet op het Basisonderwijs) kwam voor die kinderen ook de leerplicht en gingen kleuterschool en lagere school samen als 'basisschool'.

In Maasbommel was direct na de oorlog een tiental jaren een 'bewaarschooltje' in de rechter voorkamer van pand Raadhuisdijk 11 waar menige Maasbommelse kleuter het eerste onderwijs kreeg.

Nadere gedetailleerde informatie ontbreekt voorsnog.

Wordt vervolgd.